

UDK 341.218(497.6)
94(497.6)

Primljeno: 16. 06. 2023.

Stručni rad
Professional paper

Samir Sinanović

HRONOLOGIJA I ANALIZA PROCESA KOJI SU DOVELI DO GENOCIDA

**(Muamer Džananović, Jasmin Medić, Hikmet Karačić,
*Nastanak Republike Srpske: Od regionalizacije do strateških
ciljeva (1991-1992)*, Univerzitet u Sarajevu – Institut za istraživanje
zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2023)**

Autori knjige *Nastanak Republike Srpske: od regionalizacije do strateških ciljeva (1991-1992)* nastoje ponuditi uvid u glavne događaje koji su doveli do nastanka Republike Srpske 9. januara 1992. godine. Knjiga je podijeljena u šest poglavlja.

U prvom poglavlju pod nazivom “Bosna i Hercegovina i Bošnjaci od početka XIX stoljeća do raspada Jugoslavije” autori navode da cijenu slabljenja Osmanskog carstva u XVII stoljeću i povlačenja sa sjeverozapadnih teritorija plaća muslimansko stanovništvo koje biva prognjeno, ubijano i nasilno migrira na druge teritorije, najviše u Skoplje, Bosanski vilajet i Sandžak. Istovremeno na političku scenu stupa i Rusija koja se predstavljala kao zaštitnik pravoslavnog življa, što uzrokuje dodatne poteškoće muslimanima. Drugi ključan događaj koji se odrazio na sudbinu balkanskih muslimana bilo je formiranje samostalne nacionalne države Srbije i rađanje ideje “velike Srbije” čiju su cijenu plaćali Bošnjaci i Albanci. Zločine počinjene nad muslimanskim stanovništvom od završetka Velikog bečkog rata do Prvog svjetskog rata, kroz tzv. rješavanje “Istočnog pitanja” autori su okarakterisali kao zločin genocida nad muslimanima Balkana u kojem učešće imaju regionalne države, ali i velike svjetske sile. Rascjepkanost srpskog stanovništva i život u dvije imperije, Hasburškoj i Osmanskoj, a nakon toga i Kneževini Srbiji, bilo je motiv za rađanje

ideje ujedinjenja pravoslavnog stanovništva. Tako je Ilija Garašanin 1844. godine izradio spis *Načertanije* kao nacionalni program ujedinjenja i oslobađanja srpskog naroda. Za ostvarivanje tog cilja poslužila je propaganda, ali je i vođena kampanja nacionalizacije pravoslavnog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Djelovale su i tajne organizacije koje su za cilj imale potkopavanje osmanske vlasti i ujedinjenje bosanskih teritorija sa Srbijom. *Gorski vijenac* Petra Petrovića Njegoša objavljen 1847. godine opjevao je zločine nad muslimanima stare Crne Gore pozivajući na "istragu poturica". Muslimani su okarakterisani kao "poturice" ili "Turci" što implicira da su preuzeli identitet drugačiji od izvornog. Prema riječima Sellsa, upravo je *Gorski vijenac* imao ogroman motivacioni uticaj za počinjenje genocida nad Bošnjacima u XIX i XX stoljeću.

S krajem Prvog svjetskog rata nastavlja se agonija Bošnjaka. Bez odluke bošnjačkih političkih predstavnika formirana je zajednička država SHS (Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca). Konačni cilj prema planovima i očekivanjima srpskih i hrvatskih političkih ideologija bila je podjela Bosne i Hercegovine između Srbije i Hrvatske. U "sjeni" početka Drugog svjetskog rata sporazumom Cvetković-Maček teritorij Bosne i Hercegovine je podijeljen između susjednih Srbije i Hrvatske, kao tobožnji način da spriječi sukob između njih, pri čemu su Bošnjaci u potpunosti zanemareni. Početkom rata već 1941. godine Bosna i Hercegovina našla se u sastavu Nezavisne Države Hrvatske (NDH). I srpski velikodržavni projekt znatno je osnažen pred početak i tokom Drugog svjetskog rata. *Načertanije* su bile nadopunjene sa nova dva dokumenta – *Homogenom Srbijom* i *Instrukcijama*. Zahvaljujući učešću naroda Bosne i Hercegovine u Narodnooslobodilačkom pokretu tokom Drugog svjetskog rata ona dobija status republike u zajedničkoj jugoslovenskoj državi. Bosanska državnost obnovljena je na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a u novembru 1943. godine u Mrkonjić Gradu. Uprkos otporima Bošnjaci stižu status ravnopravnog naroda 60-tih godina, pod nazivom Muslimani. Do ponovnog zaošttravanja nacionalnog pitanja dolazi 80-tih godina, što će voditi proglašenju nezavisnosti jugoslavenskih republika. U fokusu krize su bile teritorije Jugoslavije koje su bile etnički izmiješane, posebno Bosna i Hercegovina koja je smatrana paradigmom suživota jugoslavenskih naroda.

Nova inicijativa za uređenje Jugoslavije došla je od Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) 1986. godine. Posebno pitanje se odnosilo na položaj srpskog naroda. Memorandum je započet kao analiza krize jugoslovenskog društva, a završen kao predložak političkih ciljeva i strategija za srpski nacionalni pokret. Memorandum je poslužio kao podloga za krilaticu «svi Srbi u jednoj državi». Nakon toga uslijedila

je pobjeda Slobodana Miloševića u borbi za funkciju predsjednika Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije. S Miloševićem na čelu započeto je rušenje državne strukture Jugoslavije, s ciljem obnove hegemonističko-centralističkog sistema države. Memorandum postaje osnovom Miloševićeve politike. Izmjenama Ustava Srbija je prva definisana kao država, nezavisna i suverena republika, što je otvorilo put i za druge republike. Na prvim višestranačkim izborima pobjedu je odnijela Socijalistička partija na čelu sa Miloševićem. U isto vrijeme kao način ekonomske destabilizacije Bosne i Hercegovine inscenirana je afera «Agrokomerc». U tom procesu narušen je ugled istaknutih političkih predstavnika, prije svega Hamdije Pozderca, koji podnosi ostavku, a što je učinio i Branko Mikulić. Ono što je uslijedilo bila je transformacija oružanih snaga SFRJ. Ukinuta je mogućnost republikama da upravljaju Teritorijalnom odbranom, ukinute su armijske, a uvedene vojne oblasti, koje se nisu poklapale sa republičkim granicama. Tako su Titograd, Sarajevo i Ljubljana izgubili status sjedišta vojnih oblasti. Na taj način izvršena je centralizacija Oružanih snaga SFRJ. Ti događaji su potakli SRBiH na uvođenje okružnih štabova Teritorijalne odbrane (TO) i rezultirali radikalnim razoružavanjem i smanjenjem broja pripadnika TO SRBiH u korist JNA (Jugoslovenske narodne armije).

U drugom poglavlju knjige koje nosi naslov «Vojna i politička situacija od 1990. do 1992. godine» autori navode da je zahvaljujući izmjenama ustava SRBiH 1990. bosanskohercegovačka politička scena postala pluralna. Nakon izbora Bosna i Hercegovina je dobila prvu nekomunističku vlast nakon 45 godina. Stavovi bošnjačkih i srpskih predstavnika bili su suprotni. Bošnjaci su bili za opstanak Jugoslavije, ali u postojećim granicama koje uključuju Sloveniju i Hrvatsku, dok je Karadžić, kao i Milošević, bio oštro protiv konfederalnog uređenja. S obzirom na izostanak kompromisa uslijedilo je proglašenje nacionalnih oblasti tzv. SAO, pri čemu je Knin 19. decembra 1990. godine proglašen Srpskom autonomnom oblašću Krajina. Da Srbi imaju alternativu za Jugoslaviju u vidu «Velike Srbije» prvi put je od Radovana Karadžića javno potvrđeno u martu 1991. godine na mitingu u Banja Luci.

Trećem poglavlju knjige autori su dali naslov «Put u jednostrano proglašenje Srpske republike Bosne i Hercegovine». Srpska demokratska stranka BiH (SDS) osnovana je 12. jula 1990. i na prvim višestranačkim izborima osvojila 30% mandata u Skupštini SR Bosne i Hercegovine. Jedna od značajnih stavki političkog programa SDS-a bila je “zaštita srpskog naroda”. U daljem tekstu autori detaljno navode organizaciju, strukturu i finansiranje SDS-a. Uspostavljen je i sistem komunikacije među članovima stranke, ali i sistem kodova u javnoj komunikaciji u cilju zaštite informacija i očuvanju tajnosti. Neposredno nakon proglašenja Srpske autonomne

oblasti Krajina (SAO Krajina) i pregovora o podjeli bosanskohercegovačke teritorije započeto je i «zvanično» prekranje granica Bosne i Hercegovine. SDS započinje kampanju osnivanja regionalnih zajednica, a 21. januara 1991. predsjednici 21 opštinske skupštine sastali su se u cilju formiranja Zajednice opština Bosanske krajine (ZOBK) u kojima je većinsko srpsko stanovništvo. Inicijativa je odobrena od strane SDS-a 7. aprila '91. Takav vid regionalizacije osuđen je od strane SDA, a skupština SRBiH je donijela rezoluciju kojom se traži obustava ovakvog djelovanja. Ipak, takve reakcije i rezolucija nisu spriječile SDS da 25. aprila u Banjaluci proglase ZOBK. Jedan od zadataka ZOBK-a bila je i organizacija odbrane «svog» teritorija. Nakon Bosanske krajine, uslijedilo je formiranje Zajednice opština Romanija, te Istočne i Stare Hercegovine. SAO Krajina i ZOBK 25. juna 1991. potpisuju sporazum o «ujedinjenju» odnosno stvaranju jedinstvene političko-teritorijalne cjeline. Deklaracija o ujedinjenju sadržavala je i stav o daljem političkom djelovanju usmjerenom na stvaranje jedinstvene države svih Srba na Balkanu. Dalje se autori referišu na svjedočenje predsjednika SDS-a u Bratuncu Miroslava Deronjića koji iznosi da je SAO Krajina donijela odluku o njenom pripajanju Srbiji u aprilu '91, kao i djelovanju u slučaju proglašenja nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Samozvana Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini (Skupština SrBiH) potvrdila je proglašenje srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini 21. novembra 1991. Ove oblasti imale su i svoje regionalne vlasti (skupštinu i vladu). Dalji zadatak je bilo preuzimanje vlasti u opštinama u kojima srpski narod nije imao natpolovičnu većinu. Prva opština koja je krenula tim putem bila je opština Prijedor u kome su Bošnjaci činili relativnu većinu. Na taj način uspostavljen je «srpski koridor» između Banjaluke i dijelova opštine Bosanska Krupa gdje je srpsko stanovništvo bilo većinsko. Primjer Prijedora slijedile su opštine Kotor-Varoš i Donji Vakuf. S obzirom na dešavanja u oktobru 1991. bilo je jasno da koalicija SDA, SDS i HDZ neće opstati. Dokaz tome je sjednica Skupštine Bosne i Hercegovine od 14. i 15. oktobra kada se raspravljalo o nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Ostala je zapamćena po tome što je Karadžić otvoreno za govornicom zaprijetio nestankom Bošnjaka. Odbivši glasanje srpski poslanici su napustili Skupštinu. Uprkos izlasku poslanika sjednica je nastavljena, a rezolucija o nezavisnosti usvojena.

Četvrto poglavlje knjige nosi naziv «Od konstituisanja Skupštine srpskog naroda do proglašenja Srpske republike». Bez obzira na neustavno djelovanje Skupština je nastavila sa radom i donošenjem nelegalnih odluka. U novembru je održana druga, a u decembru 1991. treća i četvrta sjednica Skupštine na kojima su doneseni brojni zaključci. Neki od «istaknutih» govornika bili su Karadžić, Brđanin, Krajišnik,

Koljević, Tošić, Buha i drugi. Između ostalog, potvrđeni su rezultati plebiscita o ostanku srpskog naroda u Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom, Zapadnim Sremom i drugim koji se izjasne, a naglašeno je i očekivanje pomoći od JNA. Na ovim skupštinama, između ostalog, donesena je odluka o neustavnosti odluke Predsjedništva Bosne i Hercegovine o nezavisnosti, te je odlučeno da se izvrše pripreme za proglašenje Republike Srpske Bosne i Hercegovine. Tokom priprema za plebiscit srpskog naroda date su brojne izjave koje su pozivale na sukobe, uspostavu homogene srpske države, ali i genocidne predradnje, koje su predstavnici SDS podržavali. Plebiscit je održan 9. i 10. novembra. Rezultate autori karakterišu veoma upitnim s obzirom na brojne nelogičnosti, te sugerišu neregularnost i manipulacije rezultatima istog.

U petom poglavlju "Zločin na vezi: presretnuti telefonski razgovori između srpske političke elite 1991-1992. godine" autori navode transkripte telefonskih razgovora. Služba državne bezbjednosti (SDB) SRBiH je tokom 1991. godine prisluškivala telefonske razgovore visokorangiranih srpskih političara u Bosni i Hercegovini i Srbiji. Neki od aktera tih razgovora su Milošević, Stanišić, Karadžić, Plavšić, Koljević, Krajišnik i Čosić, ali i druge nižerangirane ličnosti poput Dutine, Dukića, Kuprešina, Brđanina i drugih. Među glavnim akterima je lider SDS-a Radovan Karadžić, koji je najčešće komunicirao sa predsjednikom Srbije Slobodanom Miloševićem. Presretnuti razgovori ukazuju na njihove zajedničke genocidne namjere. Ovi razgovori služe i kao dokaz za težnju i planiranje uspostave separatističke vlasti u Bosni i Hercegovini. Kako autori navode, zahvaljujući ovim razgovorima u mogućnosti smo jasno odrediti sve aspekte pripreme za provođenje srpske nacionalističke politike. Korištenje dostignuća tehnološkog napretka bilo je fokusirano na zametanje traga, odnosno izbjegavanje pisanog traga njihovog djelovanja. Ovi razgovori potvrđuju apsolutnu uključenost beogradskih političkih aktera u sve što se pripremalo za Bosnu i Hercegovinu i Bošnjake. Razgovori su vođeni o položaju Bosne i Hercegovine između Karadžića i Mladića, separatističkim težnjama, pojmu "islamskog", o nestanku muslimana i Bosne i Hercegovine, intenziviranju priprema i prijetnji.

Šesto i posljednje poglavlje naslovljeno je «Od proglašenja Srpske republike do ozvaničenja strateških ciljeva». 17. decembra 1991. godine Europska zajednica je utvrdila proceduru po kojoj jugoslovenske republike mogu tražiti priznanje i nezavisnost, a formirana je i Arbitražna (Badinterova) komisija, sačinjena od predsjednika ustavnih sudova evropskih zemalja. 20. decembra Predsjedništvo Bosne i Hercegovine usvaja odluku o podnošenju zahtjeva Badinterovoj komisiji za

priznanje Bosne i Hercegovine nezavisnom državom. Vlada SR Bosne i Hercegovine usvaja istog dana identičnu odluku. Slijedeći navedene aktivnosti, već dan kasnije, Skupština srpskog Naroda nalaže provođenje “priprema za osnivanje Srpske republike”. 9. januara 1992. godine u sarajevskom Holiday Inn hotelu SrRBiH je proglasila Republiku srpskog naroda Bosne i Hercegovine. Deklaracijom o planirano je i teritorijalno razgraničenje sa drugim narodima, a koje je bilo moguće jedino masovnim zločinima i genocidom.

Autori knjige *Nastanak Republike Srpske: od regionalizacije do strateških ciljeva (1991-1992)* prateći hronologiju događaja ističu ključne momente i aktivnosti koje su za posljedicu imali zločin genocida. Shodno tome, autori prilažu dokaze u vidu transkripta razgovora, svjedočenja i dokumenata kao potvrdu događajima o kojima pišu. Detaljno analiziraju događaje i opisuju politiku vođenu protiv države Bosne i Hercegovine i Bošnjaka. Knjiga obiluje detaljnim opisima događaja koji su hronološki poredani i predstavlja izvor velikog broja informacija za razumijevanje dešavanja i politika koje su vođene protiv Bosne i Hercegovine i Bošnjaka, a za posljedicu su imale genocid. Ova knjiga ukazuje da genocid kao zločin po međunarodnom pravu nije jednostavan proces, a može i treba poslužiti za buđenje svijesti o genocidu kao zločinu.

Adresa autora
Author's address

Samir Sinanović
Univerzitet u Tuzli
Filozofski fakultet
samir.sinanovic@untz.ba